

Mgr Emilia Zyskowska
*Uniwersytet Kardynała
Stefana Wyszyńskiego*

Rola biegłego psychiatry i psychologa w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa na przykładzie kan. 1095 KPK

Coraz większa liczba spraw w sądach i trybunałach kościelnych o stwierdzenie nieważności małżeństwa z przyczyn natury psychicznej powoduje, że dany problem nie jest już wyłącznie domeną kanonistów. Wejście w życie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983 roku spowodowało wzrost ilości spraw głównie z tytułu zawartego w kan. 1095 nr 3. Kodeks wyróżnia cztery podstawowe środki dowodowe: oświadczenia stron, dokumenty, zeznania świadków i opinie biegłych. W trakcie procesów coraz częściej powoływani są specjaliści z zakresu psychiatrii i psychologii oraz uwzględniane najnowsze osiągnięcia z tych dziedzin (Drogowski, 2010). W niektórych rodzajach spraw, to właśnie opinie biegłych są określane przez jurysprudencję jako środek o największej wartości dowodowej.

1. Małżeństwo w Kościele katolickim

Ustawodawstwo Kościoła katolickiego nie podaje definicji małżeństwa, a jedynie jego określenie. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego, kan. 1055 § 1, małżeństwo to przymierze, „przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury na dobro małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa”. Zgodnie z nauką Kościoła katolickiego, żadne małżeństwo, które zostało ważnie zawarte i dopełnione, nie może zostać rozwiązane¹, dlatego nie istnieje tu instytucja rozwodów czy unieważnienia małżeństwa. Najistotniejszymi przymiotami małżeństwa są bowiem jedność i nierozzerwalność. Tak więc, toczące się w sądach kościelnych sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa mają na celu udowodnienie, że zaskarżone małżeństwo już od samego początku nie

¹ Kan. 1141. Małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci.

istniało jako instytucja kanoniczna (Drogowski, 2010). Kodeks Prawa Kanonicznego wskazuje trzy powody nieważnie zawartego małżeństwa: istnienie przeszkody zrywającej, co do której nie udzielono dyspensy, brak lub wadliwe wyrażenie zgody małżeńskiej oraz zaniechanie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa (Makarewicz, 2014; Szewczyk, 2011). Niniejszy artykuł ma na celu bliższe przyjrzenie się istocie zgody małżeńskiej i przyczynom mogącym powodować wady w jej wyrażaniu.

Małżeństwo stwarza zgoda stron² i nie może być ona zastąpiona żadnym innym aktem prawnym. Zgoda wymagana do ważnego zawarcia małżeństwa jest aktem woli, poprzez który mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują, aby stworzyć trwałą wspólnotę życia. Powinna być ona aktem rzeczywistym i zewnętrznym, któremu odpowiada wola wewnętrzna, wyrażonym przez osoby prawnie do tego zdolne. Owa zdolność polega na sprawności umysłu i woli, mogącym zrozumieć istotę i cele małżeństwa³ (Góralski, Dzierżon, 2001; Szewczyk, 2011; Ziomek i Piłsiewicz, 2009).

2. Powołanie i zadania biegłych psychiatrów i psychologów

Według opinii wybitnego kanonisty, audytora Roty Rzymskiej, ks. Antoniego Stankiewicza (1991, za: Sokołowski, 2013, s. 104), „biegły jest osobą powołaną przez organ sądowy do udziału w procesie ze względu na swe szczególne kwalifikacje w dziedzinie psychiatrii lub psychologii, celem dostarczenia sędziemu konkretnych ustaleń i ocen stanu psychicznego kontrahenta w chwili zawierania małżeństwa, dokonanych według specyficznej metody naukowej oraz reguł profesjonalnych, a którego właściwe rozeznanie przekracza kompetencję specjalistyczną sędziego”.

Kodeks Prawa Kanonicznego reguluje sytuacje, w których powołuje się biegłego. W kanonie 1680 czytamy:

---

² Kan. 1057 § 1. Małżeństwo stwarza zgoda stron między osobami prawnie do tego zdolnymi, wyrażona zgodnie z prawem, której nie może uzupełnić żadna ludzka władza.

§ 2. Zgoda małżeńska jest aktem woli, którym mężczyzna i kobieta wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa.

³ Kan. 1096 § 1. Do zaistnienia zgody małżeńskiej konieczne jest, aby strony wiedziały przynajmniej, że małżeństwo jest trwałym związkiem między mężczyzną a kobietą, skierowanym do zrodzenia potomstwa przez jakieś seksualne współdziałanie.

§ 2. Po osiągnięciu dojrzałości nie domniemywa się takiej ignorancji.

W sprawach dotyczących impotencji lub braku zgody spowodowanej chorobą umysłową, sędzia powinien skorzystać z pomocy jednego lub kilku biegłych, chyba, że z okoliczności wyraźnie wynika, że jest to bezużyteczne; w pozostałych sprawach należy zachować przepis kan. 1574.

Z kolei kanon 1574 KPK podaje:

Z pomocy biegłych należy skorzystać, ilekroć na podstawie nakazu prawa lub sędziego jest konieczne ich przesłuchanie i opinia, oparte na doświadczeniu lub wiedzy, dla potwierdzenia jakiegoś faktu lub poznania prawdziwej natury jakiejś rzeczy.

Tak więc Kodeks prawa kanonicznego nakłada na sędziego obowiązek powołania biegłego w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa w przypadku impotencji (sprawy z kan. 1084) oraz braku zgody małżeńskiej spowodowanej chorobą umysłową (sprawy z kan. 1095 nr 3). Natomiast w przypadku braku rozeznania oceniającego (sprawy z kan. 1095 nr 1) oraz niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (sprawy z kan. 1095 nr 2) taki obowiązek wynika z Instrukcji *Dignitas connubii* z 25.01.2005 r. (Rozkrut, 2006)⁴. W praktyce, dowód z opinii biegłego dopuszczany jest zawsze, o ile staje się on nieodzowny do rozstrzygnięcia jakichkolwiek wątpliwości (Sokołowski, 2013).

W pewnych okoliczność wydaje się, że opinia biegłego może być bezużyteczna. Dzieje się tak w sprawach, w których sędzia wyrobił już w sobie tzw. pewność moralną na podstawie dotychczas zgromadzonego materiału dowodowego. Z drugiej jednak strony, należy zauważyć, że opinia biegłego może pokazać zebrane dowody w nowym świetle albo przedstawić dane fakty w nowej interpretacji, jako że dziedzina psychiatrii i psychologii jest dla sędziego w większości przypadków dziedziną obcą. Warto jednak również zauważyć, że brak opinii nawet w sprawach prowadzonych z tytułu

⁴ Instrukcja w art. 209 § 2, szczegółowiej postanawia na temat wymogów takiej opinii, uwzględniając poszczególne numery kan. 1095, i tak:

- 1) w sprawach dotyczących pozbawienia używania rozumu, należy zapytać, czy anomalia zakłócała w sposób ciężki używanie rozumu w chwili zawierania małżeństwa oraz z jaką intensywnością i przez jakie symptomy się objawiała;
- 2) w sprawach dotyczących braku rozeznania oceniającego, należy zapytać, jaki był wpływ anomalii na zdolność krytyczną strony oraz na podejmowanie przez nią poważnych decyzji, w szczególności w tym, co dotyczy wolnego wyboru stanu życia;
- 3) w sprawach dotyczących niezdolności podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, należy zapytać, jaka jest natura oraz charakter (ciężki, lekki) przyczyny natury psychicznej, która powoduje u strony nie tylko poważne trudności, ale również niemożliwość podjęcia zadań związanych z obowiązkami małżeńskimi (Rozkrut, 2006).

impotencji czy choroby psychicznej nie powoduje nieważności wyroku, gdyż system prawa kanonicznego nie przewiduje takiej sankcji (Leszczyński, 2001).

Zadaniem biegłego jest przeprowadzenie wnikliwej i rzetelnej analizy materiału dowodowego zawartego w dostarczonych mu przez sąd aktach sprawy oraz, w miarę możliwości, dokonanie badania strony pozwanej (czasami również strony powodowej, o ile takie jest zalecenie sądu). Na tej podstawie, biegły wyciąga wnioski, czy w momencie zawierania związku małżeńskiego u opiniowanej osoby (lub osób) istniało zaburzenie funkcji psychicznych. W swojej opinii określa rodzaj oraz nasilenie stwierdzonych zaburzeń i ich wpływ na zdolność do zawarcia małżeństwa lub podjęcia i wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich. Ważne jest, aby opinia była oparta na całości zebranego materiału dowodowego, a zawarte w niej wnioski zostały sformułowane jasno, bowiem opinia ma przede wszystkim pomóc sędziemu w uzyskaniu pewności moralnej (Drogowski, 2010; Pietrzyk, 1997, w: Stanik, 1997; Rozkrut, 2011).

Biegli powinni cechować się dogłębną znajomością dziedziny, z której powołuje się ich jako specjalistów. Posiadanie wykształcenia akademickiego stanowi minimum ich kwalifikacji naukowej. Oprócz tego powinni posiadać dobrą reputację wśród innych osób ze swojego kręgu zawodowego, odznaczać się integralnością i szlachetnością osobistą (Rozkrut, 2011).

Przedmiot opinii zleconej przez sędziego musi znajdować się w zakresie kompetencji biegłego. Pytania, które stawia sędzia kościelny nie mogą dotyczyć wydania osądu o zdolnościach podmiotu, ale dotyczyć struktury psycho-fizycznej człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem sfery intelektualnej i wolitywnej (Leszczyński, 2001).

Biegli mają za zadanie określić naturę i ciężkość zaburzeń psychicznych, a także ich ewentualny wpływ na podjęcie określonych obowiązków małżeńskich. Sama zaś ocena ważności małżeństwa należy wyłącznie do sędziego (Majchrzyk, 2000). Sędzia, przy przyjmowaniu opinii biegłego, kieruje się zasadą wolnej interpretacji, ma możliwość także jej całkowitego odrzucenia⁵. Jednakże ważne jest, aby sędzia uznał przede

---

⁵ Kan. 1579 § 1. Sędzia powinien uważnie rozważyć nie tylko wnioski biegłych, chociażby zgodne, lecz także pozostałe okoliczności sprawy.

§ 2. Kiedy podaje uzasadnienie decyzji, powinien zaznaczyć, jakie argumenty skłoniły go do przyjęcia lub odrzucenia opinii biegłych.

wszystkim profesjonalizm biegłego w danej dziedzinie i wiarygodność przedstawionych przez niego wniosków, szczególnie wtedy, gdy biegły jest doświadczony, posiada dużą wiedzę i formułuje swoją diagnozę na podstawie badań własnych, przeprowadzonych według powszechnie akceptowanych zasad naukowych oraz jest ona poparta na pewnych i niepodważalnych dokumentach (m.in. karty kliniczne, wyniki analiz, specjalistyczne badania itd.). W przypadku kilku opinii, jeśli nie są one ze sobą zgodne, sędzia powinien wybrać tę, która wydaje mu się najbardziej wiarygodna i rzetelna (Leszczyński, 2001; Rozkrut, 2006).

Struktura opinii z punktu widzenia formalnego powinna przedstawiać się następująco:

- imię, nazwisko i tytuł naukowy biegłego, nazwisko sędziego, określenie przedmiotu opinii, data i przysięga;
- analiza zebranego materiału dowodowego i przebieg przeprowadzonego badania;
- dyskusja zawierająca motywację;⁶
- wnioski dotyczące konkretnego przypadku (Leszczyński, 2001).

Oprócz biegłych sądowych, powoływanych przez sędziego w procesie, którzy również najczęściej są na stałe ustanowieni przy sądach i trybunałach kościelnych, istnieje również pojęcie biegłego prywatnego. Jest on powoływany przez strony, które mogą uznać za konieczne przedstawienie dowodu z opinii biegłego. Jednakże sędzia ma możliwość niezatwierdzenia go, jeżeli nie odpowiada on wymogom stawianym biegłym sądowym. Biegły prywatny przedstawia własną opinię, którą sędzia ocenia w ten sam sposób, jak opinie biegłego powołanego przez sąd kościelny⁷ (Sokołowski, 2013).

⁶ Kan. 1578 § 2. Biegli powinni jasno wykazać, na podstawie jakich dokumentów lub innych odpowiednich sposobów upewnili się o tożsamości osób, rzeczy lub miejsc, jaką metodą i w jaki sposób postępowali w wykonywaniu zleconego im zadania i na jakich argumentach opierają przede wszystkim swoje wnioski.

⁷ Kan. 1581 § 1. Strony mogą wyznaczyć prywatnych biegłych, którzy muszą być zatwierdzeni przez sędziego.

§ 2. Mogą oni, jeżeli sędzia zezwoli, przejrzeć akta sprawy w razie potrzeby, być obecni przy wykonywaniu ekspertyzy; zawsze zaś mogą przedstawić własną relację.

3. Wady w zakresie zgody małżeńskiej i istotne obowiązki małżeńskie

W porównaniu do poprzedniego Kodeksu Prawa Kanonicznego promulgowanego w 1917 roku, obecnie obowiązujący kodeks rozszerzył przyczyny natury psychicznej mogące przyczynić się do nieważnego zawarcia małżeństwa. Główną przyczyną takich zmian był znaczny postęp wiedzy dotyczącej ludzkiej psychiki z zakresu psychiatrii i psychologii. Poprzedni kodeks kładł nacisk przede wszystkim na sprawność funkcji poznawczych. Aktualnie w centrum zainteresowania są również procesy wolitywno-emocjonalne. Jednakże należy również zwrócić uwagę, że kodeks nie podaje sformułowań o jednoznacznie patologicznej konotacji ani zawężeń diagnostycznych. Teoretycznie, pozostawia to możliwość istnienia psychicznej niezdolności do małżeństwa, ale bez stwierdzania zaburzeń psychicznych (Drogowski, 2010; Majchrzyk, 2000).

Kanon 1095 KPK podaje kategorie osób niezdolnych do wyrażenia zgody małżeńskiej, u których owa niezdolność ma swoje źródło w psychice:

Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy:

- 1. są pozbawieni wystarczającego używania rozumu;*
- 2. mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych;*
- 3. z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich.*

Niniejszy przepis wskazuje na wady w zakresie zgody małżeńskiej. Aby ważne zawrzeć małżeństwo, wymaga się odpowiedniego rozwoju intelektualno-wolitywnego nupturientów, pozwalającego w odpowiednim stopniu poznać przedmiot zgody małżeńskiej, ocenić małżeństwo i wynikające z niego obowiązki oraz dokonać wolnego wyboru tej instytucji i konkretnego współmałżonka. W przeciwnym wypadku, na skutek okoliczności ograniczających rozum lub wolę, wyrażona zgoda nie jest wystarczająca (Makarewicz, 2014).

Uznaje się za regułę, że każdy człowiek jest zdolny do podjęcia i wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich. Przypadki niezdolności są traktowane jako odchylenia od normy, które może powodować stan psychiczny nupturienta, istniejący w chwili zawierania związku małżeńskiego

(Drogowski, 2010; Majchrzyk, 2000). Nie ma tu znaczenia, czy zaburzenie natury psychicznej powodujące niezdolność jest uleczalne lub nieuleczalne. Brany jest bowiem pod uwagę tylko taki stan psychiki i osobowości nupturienta, jaki istniał w chwili zawierania ślubu.

Przydatne jest, aby biegli psychologowie i psychiatrzy znali nie tylko zaburzenia psychiczne powodujące możliwość wnioskowania o psychicznej niezdolności do wyrażenia zgody małżeńskiej, pożycia małżeńskiego czy możliwości wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich. Przed oceną osoby i jej ewentualnej niezdolności do podjęcia i wypełniania istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej warto, aby zapoznali się z uregulowaniami kodeksowymi, aby móc wskazać, jaki obowiązek lub obowiązki nie mogły być krytycznie ocenione lub wypełnione przez tę osobę w danym małżeństwie, a także wyrobić sobie sąd, czy brak rozeznania lub określona niezdolność istniała w chwili zawierania małżeństwa (Drogowski, 2010; Majchrzyk, 2000).

Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa prowadzone z tytułów zawartych w kan. 1095 nr 2-3 należą do najczęstszych i sprawiających szczególne trudności, bowiem prawodawca nie określił ani istotnych obowiązków małżeńskich, ani przyczyn natury psychicznej mogących powodować niezdolność do ich podjęcia. Ich najważniejszych źródłem są więc wyroki Roty Rzymskiej, w których najczęściej wymienia się:

- obowiązek tworzenia małżeńskiej wspólnoty całego życia;
- obowiązek relacji międzyosobowej między małżonkami, w tym głównie więzi uczuciowej;
- obowiązek wzajemnej pomocy;
- obowiązek relacji trwałej, wiernej, wzajemnej i dożgonnej;
- obowiązek utrzymywania wspólnoty heteroseksualnej i pożycia małżeńskiego na sposób ludzki (*humano modo*);
- obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa (Borucki, 2005; Drogowski, 2010; Majchrzyk, Ciszewski, Cynkier, 2000).

Jak wskazuje Szytchmiller (1997), chodzi tu przede wszystkim o obowiązek nawiązania głębokich, międzyosobowych relacji. Takie zachowanie zaś wymaga dojrzałej osobowości.

Brak dostatecznego używania rozumu

Wiąże się to z wiekiem zbliżonym do dziecięcego. Człowiek nie jest w stanie wyrobić w sobie pojęcia o naturze i wizji małżeństwa, nie zdaje sobie całkowicie sprawy z czynności, które wykonuje w danej chwili (Szewczyk, 2011).

Taki stan mogą powodować choroby psychiczne (także w stanie remisji), upośledzenie umysłowe (zwłaszcza w stopniu głębokim), zaburzenia świadomości na tle zmian organicznych w obrębie kory mózgowej lub inne ciężkie choroby układu nerwowego. Są to schorzenia nerwowo-mózgowe, które zakłócają prawidłowe funkcjonowanie rozumu i woli człowieka. Te przyczyny nie muszą mieć charakteru trwałego, całkowicie pozbawiającego osobę używania rozumu albo krańcowo i trwale go osłabiającego. Powództwo z tego tytułu można wnieść także wtedy, gdy jakaś przyczyna psychiczna wywołuje aktualną niewystarczalność używania rozumu w momencie zawierania małżeństwa, np. przejściowe stany ostrego upojenia alkoholowego, ostre zatrucie spowodowane przez substancje psychotropowe lub przedawkowanie leków, somnambulizm, hipnoza, stany ostrych zaburzeń schizofrenicznych, psychotycznych, delirycznych, maniakałnych, depresyjnych i inne analogiczne formy przejściowych, ciężkich i gwałtownych zakłóceń (Bilikiewicz, 2003; Ziomek i Piłasiewicz, 2009).

Nie istnieje tu zamknięty katalog chorób i zaburzeń psychicznych, każdy przypadek jest diagnozowany i rozpatrywany indywidualnie. W takich przypadkach istnieje więc konieczność powołania biegłego lekarza psychiatry, czasami ze wsparciem biegłego psychologa. Sędzia decyduje o ilości powołanych biegłych, biorąc pod uwagę stopień trudności badania w danej sprawie. Największą trudność stwarza w tym przypadku ustalenie, w jakim stopniu choroba umysłowa występowała w chwili zawierania małżeństwa, ponieważ może ona przebiegać w stadium ukrytym albo w stanie remisji (Sokołowski, 2013; Viladrich, 2002; Ziomek i Piłasiewicz, 2009).

Brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich

Warunkiem rozeznania oceniającego jest intelektualne poznanie przedmiotu zgody małżeńskiej, możliwość oceny małżeństwa i obowiązków małżeńskich, a także zdolność wolnego wyboru tej instytucji i konkretnego

współmałżonka. Tak więc, rozeznanie oceniające praw i obowiązków małżeńskich obejmuje trzy elementy: poznanie, krytyczną ocenę, wybór i przyjęcie. Zakłada się tu prawidłowe funkcjonowanie umysłu i woli (Majchrzyk, 2000).

Nupturienti mogą posiadać zdolność używania rozumu, ale nie są oni zdolni do poznania wartości przekazywanych i przyjmowanych praw i obowiązków. Osoba, która nie zdaje sobie sprawy z przedmiotu umowy, nie może takiej umowy zawrzeć. Może ona znać prawa i obowiązki małżeńskie, jednak nie jest dojrzała psychicznie lub nie przywiązuje do nich wagi (Szewczyk, 2011).

W tym przypadku główną rolę odgrywa opinia biegłego psychologa, ponieważ w dużej mierze konieczna będzie ocena stopnia dojrzałości emocjonalnej, dyspozycji osobowościowych i procesów motywacyjnych przy podejmowaniu decyzji o małżeństwie. Pojęcie rozeznania oznacza „zdolność uporządkowania tego, co jest splątane, zmieszane; umiejętność określenia, jaki jest rzeczywisty stan rzeczy” (Ziomek i Piłasiewicz, 2009, s. 173). Jest to krytyczne wartościowanie tego, co jest przedmiotem wyboru. Brak rozeznania uniemożliwia wartościowanie przedmiotów i czynników motywujących konkretną decyzję. Osoby z zakłóconą równowagą wewnętrzną, bez harmonijnego współdziałania procesów intelektualnych, emocjonalnych i woliowych nie są zdolne do podjęcia decyzji w pełni świadomych i wolnych od ograniczeń. Czynnikiem ograniczającym zdolność rozumowania oceniającego są choroby psychiczne oraz uzależnienie od alkoholu i narkotyków. Najczęściej wskazuje się tu choroby maniako-depresyjne, idee natrętne, histerie i zaburzenia do niej podobne, przejawy paranoi, zatrucia alkoholowe, używanie leków psychotropowych. Te zaburzenia ograniczają, a czasami wręcz uniemożliwiają podejmowanie rozsądnych decyzji, z przyjęciem na siebie pełnej odpowiedzialności (Bilikiewicz, 2003; Góralski i Dzierżon, 2001; Sokołowski, 2013; Ziomek i Piłasiewicz, 2009).

Jednakże postawienie prawidłowej diagnozy i udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy w chwili zawierania małżeństwa istniała rzeczywista zdolność rozeznania oceniającego czy też jej zabrakło, jest niezwykle trudnym zadaniem. Najpierw należy stwierdzić występowanie zaburzenia psychicznego, a następnie zaś ocenić jego wpływ na zdolność do czynności prawnych. Trzeba wskazać konkretnie, jak dane zaburzenie prowadzi do określonych ubytków zdolności poznawczo-oceniających, koniecznych do

podjęcia decyzji, jaka ma miejsce w chwili zawierania małżeństwa. Opinia powinna określić stopień, w jakim zdolność poznania i oceny przedmiotu zgody małżeńskiej została ograniczona, a tym samym dokonanie wyboru zostało zakłócone (Majchrzyk, 2000).

Psychiczna niezdolność do przyjęcia obowiązków małżeńskich

Sam akt woli nupturientów może być wystarczający. Mogą oni znać naturę małżeństwa oraz prawa i obowiązki, jednak nie są w stanie ich przyjąć i realizować. Takie osoby nie mogą więc zrealizować przyrzeczenia złożonego przez wyrażoną przez siebie zgodę małżeńską. Ten punkt akcentuje psychiczną niezdolność do prowadzenia życia małżeńskiego i jest już jednoznacznie psychiatryczny. Decydujące jest stwierdzenie zaburzeń psychicznych, a w dalszej kolejności ich wpływu na funkcjonowanie małżeństwa. U podstaw tego rozumowania leży zasada, że nikt nie może zobowiązać się do tego, czego nie jest w stanie wypełnić (Majchrzyk, 2000; Szewczyk, 2011).

Główną przyczyną tej niezdolności są zaburzenia osobowości. Wyodrębnia się tu dwa typy:

- zaburzenia osobowości na tle seksualnym – osoby nie są w stanie przekazać drugiej stronie przedmiotu konsensusu małżeńskiego w sferze seksualnej z zachowaniem wyłączności lub nie potrafią tego uczynić w sposób naturalny. Zaliczane są tu m.in.: homoseksualizm, transseksualizm, nimfomania, sadyzm, masochizm, fetyszizm itp.
- zaburzenia osobowości poza sferą seksualną – ujawniające się w różnych dziedzinach życia i uniemożliwiające nawiązanie prawidłowych stosunków międzyludzkich. Ich diagnoza i ocena wpływu na podjęcie istotnych obowiązków małżeńskich sprawia większą trudność niż w przypadku tych leżących w sferze seksualnej. Brana pod uwagę jest np. niedojrzałość osobowościowa, uczuciowa i emocjonalna przejawiająca się m.in. zainteresowaniem wyłącznie własną osobą, skrajnym egoizmem, próżnością, uporem, a także uzależnienie od alkoholu rodzące aspołeczne postawy i brak kontroli własnego postępowania oraz wielka awersja do drugiej płci (Bilikiewicz, 2003; Góralski, 1986; Sokołowski, 2013; Ziomek i Piłasiewicz, 2009).

Podsumowując interpretacje kan. 1095 nr 2-3, w ekspertyzie psychiatrycznej (psychologicznej), biegli starają się odpowiedzieć na pytanie, czy:

- 1) opiniowana osoba z powodu zaburzeń psychicznych jest niezdolny do wyrażenia zgody małżeńskiej i – co często się z tym wiąże – podjęcia pożycia małżeńskiego,
- 2) opiniowana osoba, mimo zaburzeń psychicznych, jest zdolny do wyrażenia zgody małżeńskiej, ale jest niezdolny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (Majchrzyk, 2000).

Ponieważ kryteria niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich są zróżnicowane, kanonistyka podaje cztery przymioty, które powinna posiadać owa niezdolność:

- 1) ciężkość – zaburzenie natury psychicznej musi być na tyle poważne, aby powodować niezdolność nupturienta do podjęcia jakiegokolwiek istotnego obowiązku. Niewystarczające jest kryterium medyczne określające dane zaburzenie jako poważne, zawsze musi być uwzględniona jego relacja do istotnych obowiązków małżeńskich;
- 2) uprzedniość – niezdolność musi występować w chwili zawierania małżeństwa, w praktyce w okresie przedślubnym, chociaż same objawy nie muszą przejawiać się przed zawarciem małżeństwa ani być wyraźne i jednoznaczne. Niektórzy zwolennicy stwierdzają, że niezdolność może być uznana za uprzednią także wtedy, gdy wystąpi dopiero po zawarciu małżeństwa, lecz pochodzi z przyczyny istniejącej w momencie wyrażania zgody małżeńskiej;
- 3) trwałość – ten przymiot wywołuje wiele sporów. Niezdolność trwała jest nieusuwalna (nieuleczalna), której nie da się przewyciężyć, usunąć zwykłymi i godziwymi środkami. Większość kanonistów stwierdza, że niezdolność nie musi być trwała, wystarcza, jeżeli można ją stwierdzić w momencie wyrażania zgody małżeńskiej. Gdy w późniejszym czasie przeminie, dana osoba będzie mogła zostać uznana za zdolną do zawarcia ważnego małżeństwa. Jeśli w momencie wyrażania zgody małżeńskiej jest ona niezdolna do podjęcia obowiązków małżeńskich, to zobowiązuje się do czegoś, czego nie jest w stanie w danej chwili odpowiedzialnie obiecać, a następnie wykonać, nie powinno więc mieć znaczenia prawnego to, czy taki stan w przyszłości ulegnie zmianie czy nie;

- 4) absolutność – niezdolność powinna uniemożliwiać podjęcie obowiązków małżeńskich w stosunku do każdego partnera. Jednak w tym przypadku również nie istnieje jedność w poglądach, duża część badaczy uważa, że nie jest to kryterium konieczne, wystarczy, jeśli istnieje niezdolność relatywna, a więc odnosząca się do konkretnego partnera. Jednakże przy przyjęciu relatywności niezdolności, mogłaby być ona zweryfikowana dopiero *a posteriori*, w zależności od przebiegu życia we wspólnocie małżeńskiej (Cymbała, 2002; Drogowski, 2010; Paździor, 2009).

Zakończenie

Celem wydania wyroku w sprawie o nieważność małżeństwa, sędzia musi uzyskać tzw. moralną pewność, że jest on zgodny z obowiązującym prawem kościelnym i prawem naturalnym. Większość spraw o uznanie małżeństwa za zawarte nieważnie toczy się z tytułów, przy których istotne jest określenie istnienia zaburzeń natury psychicznej, więc podjęcie właściwej decyzji wymaga znajomości stanu psychiki nupturienta w momencie wyrażania zgody, a w takich przypadkach wskazane jest zasięgnięcie opinii biegłych psychiatrów i psychologów.

Przy udowodnianiu nieważności małżeństwa z tytułu braku rozeznania oceniającego w zakresie istotnych obowiązków małżeńskich lub z tytułu niezdolności podjęcia i wypełnienia tych obowiązków, zawsze konieczne jest ustalenie trzech elementów:

- 1) że podejrzana osoba cierpi na konkretne, ustalone przez sędziego, a najczęściej także przez biegłego, zaburzenia psychiczne;
- 2) że z racji tego zaburzenia nupturient nie był zdolny krytycznie ocenić wszystkich lub niektórych istotnych obowiązków małżeńskich lub podjąć się wypełnienia przynajmniej jednego z tych obowiązków. Nie wystarczy, aby zaburzenie powodowało tylko utrudnienie, lecz musi ono powodować niemożliwość właściwego rozeznania lub wypełnienia jakiegoś obowiązku;
- 3) że zaburzenie to i wynikająca z niego niezdolność lub brak rozeznania oceniającego, istniały już w czasie zawierania małżeństwa (Majchrzyk, 2000).

Fundamentalna zasada wolnej interpretacji sprawia, że opinia biegłego jest jednym z najważniejszych środków dowodowych i ma decydującą rolę w kształtowaniu pewności moralnej koniecznej do sprawiedliwego wydania wyroku. Można nawet mówić o specyficznym dialogu sędziego kościelnego z biegłym w procesie poznawania prawdy na temat zaskarżonego kanonicznego węzła małżeńskiego. Jednocześnie udział oraz rola biegłego w takim procesie nie mogą być utożsamiane z funkcją sędziego kościelnego, który pozostaje zawsze *peritus peritorum*.

Bibliografia:

- Bilikiewicz, A. (red.). (2003). *Psychiatria: podręcznik dla studentów medycyny*. Warszawa: wydawnictwo Lekarskie PWZL.
- Borucki, J. (2005). Istotne obowiązki małżeńskie w świetle przepisów prawa kanonicznego i świeckiego. *Studia Wroclawskie* 8, 250-266.
- Drogowski, M. (2010). Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Aspekt sądowo-psychiatryczny. *Psychiatria Polska*, 44(4), 487-496.
- Góralski, W. (1986). Zadania psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa w świetle wymogów nowego prawa małżeńskiego. *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*, 29(3-4), 163-172.
- Góralski, W., Dzierżon, G. (2001). *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego: kan. 1095 nn. 1-3 KPK*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Pallottinum 1984.
- Leszczyński, G. (2001). Sędzia wobec opinii biegłego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. *Łódzkie Studia Teologiczne*, 10, 67-78.
- Majchrzyk, Z. (2000). Osobowościowe i psychiczne przesłanki niezdolności do małżeństwa w świetle nowych uregulowań kodeksu prawa kanonicznego z 1983r. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 1(9), 143-160.
- Majchrzyk, Z., Ciszewski, L., Cynkier, P. (2000). Osobowość nieprawidłowa (makiaweliczna) jako możliwa przyczyna niezdolności do zawarcia ważnego małżeństwa. Opis przypadku. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 1(9), 175-184.

- Makarewicz, P. (2014). Nieważność małżeństwa z powodu braku wystarczającego używania rozumu na przykładzie wybranych spraw sądu biskupiego diecezji ełckiej. *Civitas et Lex*, 2, 53-64.
- Paździor, S. (2009). *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pietrzyk, M. (1997). Obszary diagnostyki psychologicznej w sądowym opiniodawstwie w sprawach rozwodowych. W: J. Stanik (red.), *Wybrane obszary praktyki biegłego sądowego psychologa*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Rozkrut, T. (2006). Zadania biegłego w kościelnym postępowaniu sądowym. *Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*, 49(3-4), 63-86.
- Rozkrut, T. (2011). Dialog sędziego z biegłym w kanonicznym procesie małżeńskim. *Prawo Kanoniczne*, 54(1-2), 161-174.
- Sokołowski, J. (2013). Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z udziałem biegłych. *Prawo Kanoniczne*, 56(4), 101-115.
- Szewczyk, R. (2011). Jak ważne zawrzeć małżeństwo. *Studia Ełckie*, 13, 369-387.
- Sztychmiller, R. (1997). *Istotne obowiązki małżeńskie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Viladrich, P. (2002). *Konsens małżeński: sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Ziomek, R., Piłasiewicz, J. (2000). Problem psychicznej niezdolności kontrahenta w kanonicznym prawie małżeńskim. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 1(9), 171-174.